

Анотація

Сивак М.В. **Вчення митрополита Сурозького Антонія про людину в контексті християнської думки ХХ століття** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 «Філософія». – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021.

Протягом минулого ХХ століття, як і всієї історії людства загалом, багато видатних вчених, філософів, теологів, письменників доклали немало зусиль для антропологічних досліджень. По-різному вони намагалися відповісти на питання: що таке (чи хто така) людина? Що робить людину людиною, а що, навпаки, перетворює її у ворога по відношенню до себе та інших людей? Чому високі ідеали гуманізму, проголошені в епоху Відродження та Нового часу, не змогли в майбутньому запобігти тим процесам дегуманізації та антропологічних катастроф, якими було наповнене ХХ століття?

Антропологія, як наука, зародилася вкінці ХІХ століття, і з самого початку у ній сформувалося дві головні парадигми. Перша, витоки якої можна знайти в системі поглядів французьких філософів-енциклопедистів ХVІІІ століття, репрезентує антропологію як універсальну науку про людину, що охоплює всі сторони людського буття (анатомію, фізіологію, психологію, соціологію, матеріальну і духовну культуру). В такому універсальному значенні наукова антропологія розвивається в США і країнах Західної Європи. Друга парадигма пропонує розглядати наукову антропологію лише у межах вивчення фізичної будови людини і містить в собі три розділи: морфологію людини, антропогенез і етнічну антропологію. В такому вигляді антропологія розвивалася переважно в СРСР та країнах Східної Європи у ХХ столітті.

ХХ століття також характеризується активним розвитком та систематизацією філософської та богословської антропології. Зокрема, серед християнських мислителів ХХ століття особливе місце займає митрополит

Сурозький Антоній (Блум), антропологічним поглядам якого присвячене дисертаційне дослідження.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю аналізу антропологічного вчення митрополита Антонія, оскільки піднята владикою тематика, зокрема: мета життя людини, осмислення явища смерті, проблеми взаємовідносин у соціумі, – не втратила своєї нагальності й у XXI столітті.

Розділ I – «Місце митрополита Антонія Сурозького в духовній культурі XX століття» – складається із трьох підрозділів, присвячених аналізу джерельної бази даного дослідження та аналізу головних публікацій, в яких висвітлюється життя, діяльність та теолого-філософські погляди митрополита Антонія.

Виявлено, що творча спадщина А.Сурозького ще до кінця не зібрана та не впорядкована, оскільки владика особисто книг майже не писав. Усі відомі праці митрополита Антонія – це стенограми його бесід, проповідей, радіопередач, присвячених антропологічній тематиці.

Встановлено, що на формування світогляду та антропологічної концепції владики великою мірою вплинули мислителі Паризької школи богослів'я.

Визначено, що антропологічною домінантою вчення А.Сурозького є тема людської гідності, що особливо актуалізується внаслідок антигуманних подій світової історії першої половини XX століття.

Розділ II – «Онтологічний статус людини в антропології А.Сурозького» – складається із чотирьох підрозділів й присвячений темі походження та призначення людини, детально описано її природні властивості, розглянуто дихотомічну та трихотомічну концепцію структури людської природи, зокрема розуміння митрополитом Антонієм таких концептів як: дух, душа і тіло. Особливу увагу приділено важливому поняттю «особистість», що розуміється владикою у відповідності зі святоотцівською традицією як єдиний центр людської істоти що гармонізує усі її духовно-тілесні сили.

Також, висвітлює вчення митрополита Антонія про шлюб, взаємини чоловіка та жінки, проблему розділення статей. Виявлено, що владика озвучував так звану «духовно-андроґінну» концепцію у питанні походження статей, що актуалізується у набутті чоловіком та жінкою антропологічної цілісності.

Розділ III – «Амартологічна концепція у духовній спадщині митрополита Антонія» – складається із чотирьох підрозділів, що дозволяють ґрунтовно проаналізувати зміни стану людської природи в результаті гріхопадіння людини. Центральними темами даного розділу є походження зла, гріх, тління, смерть. У розділі описано духовний «механізм» деградації людини, осмислено тему страждання.

Розділ IV – «Людина у вічності: есхатологія митрополита Антонія» – складається із чотирьох підрозділів, у яких аналізуються погляди владики Антонія щодо процесу відродження людини через відновлення єдності з Богом. Акцентується увага на Христології, зокрема сотеріологічному та еклезіологічному аспектах. Визначено, що відродження людини характеризується динамічними категоріями: обоження, преображення. Доведено, що великий вплив у цьому контексті на А.Сурозького мало вчення ісихазму, яке, до речі, митрополит втілював у власній духовній практиці.

Також, у даному розділі розкривається кінцева мета і сенс буття людини як безсмертної істоти. Аналізується вчення митрополита Антонія щодо співвідношення часу та вічності.

Наукова новизна зумовлена комплексом завдань, способами їх вирішення та конкретизована у таких положеннях: у дисертаційній роботі здійснено спробу вперше у вітчизняній історико-філософській науці виявити, методологічно обґрунтувати, експлікувати і витлумачити антропологічні погляди митрополита Антонія Сурозького; проаналізувати головні проблеми антропології, котрі розробляли християнські мислителі у XX столітті; простежено інтерпретацію митрополитом Антонієм співвідношення матеріальної та духовної складових людського існування; досліджено

проблематику зла і смерті у філософії ХХ століття та осмислення цих феноменів владикою Антонієм, причому здійсненого як внаслідок його теологічно-філософських пошуків, так в результаті тривалого досвіду щоденної практики духівника; досліджено, на основі ретельного історико-філософського аналізу, як проявляються у творчості митрополита Суразького ідеї андрогінності; проаналізовано ідею цілісності людини в контексті її діалогізму й комунікативності.

Виявлено, що митрополит Антоній розробив оригінальну антропологічну систему, яку можна назвати «філософією зустрічі». Встановлено, що на формування світогляду А.Суразького вплинули представники Паризької школи богослів'я (В.Лоський, Г.Флоровський, С.Франк, М.Бердяєв). Доведено, що антрополого-есхатологічні ідеї владика Антонія були розроблені ним на основі ісихаської традиції і практики. Визначено, що квінтесенцією антропології А.Суразького є положення, що людина реалізовує своє призначення, внаслідок актуалізації іпостасного способу існування.

З'ясовано, що антропологічні ідеї митрополита Суразького Антонія дістали подальший розвиток у таких теолого-філософських концепціях, як: еклезіологічна антропологія, євхаристійна антропологія, онтологічна концепція спілкування, представниками яких є О.Шмеман, О.Мень, О.Філоненко, В.Сміх, В.Андрейків.

Твердження та висновки кваліфікаційного наукового дослідження можуть бути використані під час опрацювання і викладання навчальних курсів із філософії, історії філософії, філософської антропології, богослів'я, релігієзнавства, а також укладання підручників та навчальних посібників із вищенаведених дисциплін.

Ключові слова: антропологія, зустріч, людина, особистість, дух, душа, тіло, персоналізм, страждання, любов, сутність, зло, смерть, цілісність, спасіння, час, вічність, ісихазм, есхатологія.

Abstract

Sivak M.V. The doctrine of Metropolitan Anthony of Surozh about man in the context of Christian thought of the twentieth century. – A dissertation for the scholarly degree of Candidate in Philosophy, Speciality 033 «Philosophy». – Ivan Franko L'viv National University, L'viv, 2021.

During the past twentieth century, as well as throughout the history of mankind in general, many prominent scientists, philosophers, theologians, writers have made considerable efforts to anthropological research. In different ways they tried to answer the question: what is (or who is) a person? What makes a person human, and what, on the contrary, turns him into an enemy towards himself and other people? Why did the high ideals of humanism, proclaimed in the Renaissance and the New Age, fail to prevent, in the future, the processes of dehumanization and anthropological catastrophes that filled the twentieth century?

Anthropology, as a science, originated in the late nineteenth century, from the very beginning formed two main paradigms. The first, whose origins can be found in the system of French philosophers-encyclopedists' views of the eighteenth century, represents anthropology as a universal science of man, covering all aspects of human existence (anatomy, physiology, psychology, sociology, material and spiritual culture). In this universal sense, scientific anthropology is developing in the United States and Western Europe. The second paradigm proposes to consider scientific anthropology only within the study of the physical structure of human and includes three sections: human morphology, anthropogenesis and ethnic anthropology. As such, anthropology developed mainly in the USSR and Eastern Europe in the twentieth century.

The twentieth century is also characterized by the active development and systematization of philosophical and theological anthropology. In particular, among the Christian thinkers of the twentieth century a special place is occupied by Metropolitan Anthony of Suroz (Bloom), whose anthropological views this dissertation research is devoted to.

The scientific novelty of the research lies in providing the need to analyze the anthropological teachings of Metropolitan Anthony, as raised by the bishop topics, in particular: the purpose of human life, understanding the phenomenon of death, problems of relationships in society that has not lost its importance in the XXI century.

Chapter I – «The place of Metropolitan Anthony of Surozh in the spiritual culture of the twentieth century» – consists of three sections devoted to the analysis of the source base of this study and the main publications covering the life, work, theological and philosophical views of Metropolitan Anthony.

It encompasses that the creative heritage of A. Surozky had not been fully collected and organized yet, as the bishop personally had hardly written any books. All known works of Metropolitan Anthony are transcripts of his conversations, sermons, radio broadcasts on anthropological topics.

However, it was determined that A.Surozky is not a direct follower of someone's philosophical school, but he developed an original anthropological system, which can be described as «theology (or philosophy) of the meeting».

Chapter II – «Ontological status of man in the anthropology of A.Surozky» – consists of four sections and is devoted to the origin and purpose of human, describes in detail its natural properties, considers the dichotomous and trichonomic concept of human nature, including Metropolitan Anthony's understanding of such concepts as: spirit, soul and body. Particular attention is paid to the important concept of «personality», understood by the bishop in accordance with the Holy Father's tradition, as the only, harmonizing all the forces, the center of the human being.

Also, the teachings of Metropolitan Anthony on marriage, the relationship between man and woman, the problem of gender segregation are covered. It has been found that the bishop's so-called «spiritual-androgynous» concept in the question of the articles' origin, is actualized in the acquisition of anthropological integrity by a man and a woman.

Chapter III – «Amortological concept in the spiritual heritage of Metropolitan Anthony» – covers four sections that allow a thorough analysis of changes in human nature as a result of the human' fall. Attention is being paid in this section to: the origin of evil, sin, decay and death. This section deals with the spiritual «mechanism» of human degradation, comprehends the theme of suffering.

Chapter IV – «Man in Eternity: The Eschatology of Metropolitan Anthony» – enumerates four sections, and focuses on the views of bishop Anthony on the process of human rebirth through the restoration of unity with God. Emphasis is placed on Christology, in particular the soteriological and ecclesiological aspects. It is determined that the revival is characterized by dynamic categories: deification, transformation. It is proved that the doctrine of hesychasm, which, by the way, the metropolitan embodied in his own spiritual practice, had a great influence on A.Surozky in this context.

Also, light has been shed on the ultimate goal and meaning of human existence as an immortal being. Describes the teachings of Metropolitan Anthony on the relationship between time and eternity.

The scientific novelty is due to a set of tasks, ways to solve them and specified in the following statements: in the dissertation an attempt was firstly made in the domestic historico-philosophical science to identify, methodologically substantiate, explain and interpret the anthropological views of Metropolitan Anthony Surozky; to analyze the main problems of anthropology, which were developed by Christian thinkers in the twentieth century; the interpretation of the ratio, material and spiritual components of human existence by Metropolitan Anthony has been traced; the problems of evil and death in philosophy and the comprehension of these phenomena by Bishop Anthony are studied, both as a result of his theologico-philosophical theoretical research and as a result of long experience of daily practice as the clergyman; studied, on the basis of a careful historico-philosophical analysis, how the ideas of androgyny are manifested in the work of Metropolitan Surozhsky; to analyze the idea of human integrity in the context of its dialogue and communicativeness.

It has been highlighted that Metropolitan Anthony developed an original anthropological system, which can be called the «philosophy of the meeting». It is stated in the thesis that the formation of the worldview of A.Surozky was influenced by the representatives of the Paris School of Theology (V.Losky, G.Florovsky, S.Frank, M.Berdyayev). It is proved that the anthropological and eschatological ideas of Bishop Anthony were developed by him on the basis of Hesychastic tradition and practice. It has been determined that the quintessence of A.Surozky's anthropology is the position that a person realizes his purpose due to the actualization of the hypostatic way of life.

It was found that the anthropological ideas of Metropolitan Anthony of Surozh were further developed in such theological and philosophical concepts as: ecclesiological anthropology, Eucharistic anthropology, ontological concept of communication, represented by O.Schmemmann, O.Men, O.Filonenko, V.Smih, V.Andreykiv.

The practical value of the research amounts to the obtained results. The statements and conclusions of qualifying research can be used in the development and teaching of courses in philosophy, history of philosophy, philosophical anthropology, theology, religion, as well as the compilation of textbooks and manuals in the disciplines mentioned above.

Keywords: anthropology, meeting, person, personality, spirit, soul, body, personalism, suffering, love, essence, evil, death, integrity, salvation, time, eternity, hesychasm, eschatology.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Сивак М. Проблема смерті у творах митрополита Суразького Антонія (Блума). *Вісник Львівського університету*. 2018. Вип. 21. С. 85-90.
2. Сивак М. Концепція особистості у вченні митрополита Антонія Суразького. *Вісник Львівського університету*. 2019. Вип. 23. С. 87-93.
3. Сивак М., прот. Ісихастська традиція в контексті антропології цілісності митрополита Суразького Антонія. *Труди Київської Духовної Академії : науковий збірник Київської православної богословської академії*. 2019. Вип. 19 (191). С. 142-156.
4. Сивак М.В. Походження та призначення людини в контексті антропології митрополита Суразького Антонія. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. 2019. Вип. 147 (№ 8). Ч. 2. Філософські науки. С. 123-127.
5. Сивак М.В. Проблема дихотомії та трихотомії в антропології митрополита Суразького Антонія. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. 2020. Вип. 151 (№ 12). Ч. 2. Філософські науки. С. 136-139.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Syvak M. The essence of evil problem in the works of Metropolitan Anthony of Sourozh // «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)». 2020. No 4(32), vol.1. P. 128-132.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Сивак М. Місія людини як образу та подоби Божої в контексті християнської антропології. *Християнська сакральна традиція: Віра. Духовність. Мистецтво*: Збірник матеріалів X міжнародної конференції (м. Львів, 23 листопада 2017 р.) Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2017. С. 13-17.

8. Сивак М. Вчення митрополита Суразького Антонія про молитву в контексті богослів'я «зустрічі». *«Молитва – ремінісценція втраченого Раю»*: Збірник матеріалів Міжнародної конференції (V Християнських постових читань) (м. Львів, 8 березня 2018 р.) Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2018. С. 34-41.

9. Сивак М. Митрополит Суразький Антоній (Блум): пастир, філософ, проповідник (до 105-річниці з Дня народження). *Релігія та філософія: генеза взаємовпливів*: Збірник матеріалів Міжнародної конференції (VI Християнських постових читань) (м. Львів, 4 квітня 2019 р.) Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2019. С. 77-85.

10. Кирилюк С.С., Сивак М.В.. Психологія і духовний досвід людини в контексті антропології митрополита Антонія (Блума). *Розвиток науки у вік інформаційних технологій*: Матеріали V Міжнародної конференції (м. Київ, 30 вересня 2019р.). Київ: Центр наукових публікацій «Велес», 2019. С. 122-128.

11. Сивак М., прот. Концепція християнського матеріалізму і проблема тілесності у творчості митрополита Суразького Антонія. *Християнська сакральна традиція: Віра. Духовність. Мистецтво*: Збірник матеріалів X міжнародної конференції (м. Львів, 23 листопада 2019 р.) Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2019. С. 13-17.

12. Сивак М., прот. Сотеріологія та еклезіологічна антропологія митрополита Суразького Антонія. *Християнська сакральна традиція: Віра. Духовність. Мистецтво*: Збірник матеріалів XIII міжнародної конференції (м. Львів, 24 листопада 2020 р.) Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2017. С. 5-10.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

13. Сивак М.В. Релігійно-світоглядні основи еклезіологічного розуміння шлюбу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 1. С. 63-72.

14. Kyryliuk S., Syvak M. Psychoanalysis, spirit and soul through the prism of hesychasm anthropology of metropolitan Anthony (Blum) // *New Stages of Development of Modern Science in Ukraine and EU Countries: monograph / edited by authors. 5th ed.* Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2019. P.413–433. (Особистий внесок здобувача: загальна концепція статті та 0,2 д.а., де розкрито головні положення антропології А.Сурозького).